

SALTANATIN KALDIRILMASINDAN SONRA İSTANBUL'DA DURUM (FELAH GRUBU RAPORLARINA GÖRE)

Dr. Ayfer ÖZÇELİK

Bilindiği gibi "Büyük Türk Zaferi" ve arkasından imzalanan Mudanya Mütarekesi'nden sonra Refet (Bele) Paşa TBMM Hükümeti tarafından İstanbul ve Trakya Fevkalade Temsilcisi olarak görevlendirildi. Bu sırada Bursa'da bulunan Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalarla burada görüşen ve İstanbul'da takip edeceği hareket hakkında talimat alan Refet Paşa¹ 19 Ekim 1922'de İstanbul'a geldi. O'nun İstanbul'a gelişi olağanüstü bir hadise olmuş ve onbinlerce kişinin katıldığı büyük bir törenle kurtarıcı gibi karşılanmıştır. Aslında bu karşılanma yıllardan beri kendi topraklarında ezik, silik ve baskı içinde yaşayan Türklerin hem kurtuluşa hem de TBMM Hükümeti'nin İstanbul'da da yerleşmesine duyulan sevincin ifadesi idi².

Refet Paşa aldığı talimat gereği daha ilk günden itibaren şahsi saltanatın ortadan kalktığını, Osmanlı Ailesi'nin dinî bir otorite olmaktan başka bir güce sahip olamayacağını açıkca hissettiren beyanatlar veriyordu. Özellikle O'nun "Saltanat-ı Milliye" tabiri saray ve çevresinde endişe ve telaşla karşılanmıştır³. Bu durumda İstanbul'da mevcut siyasî durumun değişeceği beklenmekte, fakat bu değişikliğin boyutları hakkında kesin bir yargıya varılamamaktaydı.

Refet Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetleri devam ederken Mustafa Kemal ve başlattığı Millî Hareket'in başından beri muhaliflerinden olan Ali Kemal Bey, tutuklanmış ve halk tarafından linç edilmiştir⁴. Bu olay gerek saray ve gerekse diğer muhalif çevreler üzerinde şok etkisi yaratmıştı. VI. Mehmet Vahidettin TBMM'nin kendisi hakkında bundan sonrası için düşündüklerini en yetkili ağızdan öğrenmek amacıyla Refet Paşa'yı 29 Ekim 1922 tarihinde görüşmeye çağırdı. Görüşme sırasında Refet Paşa artık fiilen gereği kalmayan İstanbul

1 Ali Fuat CEBESÖY, *Siyasî Hatıraları I. Kısım*, İstanbul 1957, s. 102

2 Paul GENTİZON, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu* (Çev. Suphi Nuri İleri), Ankara, 1983, s. 23-24

3 Cebesoy, a.g.e., s. 108

4 Gentizon, a.g.e., s. 27-29

Hükümeti'ni dağıtmasını Vahidettin'den istemiş ve aldığı red cevabı üzerine, TBMM ve Hükümet üyelerinin kendisinin düşmanlarla işbirliği yaptığı düşüncesini taşıdıklarını ve bu yüzden kendisine karşı olduklarını, belki halifelik makamında bile bırakılmayacağını ihtar etmiştir⁵.

Aynı gün, 29 Ekim 1922'de Tefvik Paşa'nın BMM Riyaseti'ne hitaben yazdığı ikinci telgrafi alınmış ve Meclis'te esaslı bir muhalefetle karşılaşılmadan 1 Kasım 1922 tarihli kanunla saltanat kaldırılmıştır⁶. Aynı kanuna göre BMM Osmanlı Ailesi'nden en uygun gördüğü şahsı halife seçecekti. Bu durumda hilafet kesin ve net bir hukuکی durum tayin edilmeden bir süre daha bırakılıyor, halifenin kim olduğu veya kimin olacağı hakkında hiç bir açıklama yapılmıyordu⁷.

Bundan sonra gerek saray ve çevresinde gerek muhalif gruplar üzerinde tam bir kararsızlık ve kargaşanın hakim olduğu anlaşılmaktadır. BMM'nin kararını öğrendikten sonra toplanan İstanbul Kabinesi önce bir neticeye varamadan dağılmış ise de 4 Kasım 1922'de tekrar toplanarak istifa etmiştir⁸. Bu kabine toplantılarının ilki "huzurda", ikincisi ise Bab-ı Ali'de yapılmıştır⁹. Gerek saltanatın ilgasına ait karar ve gerekse Tefvik Paşa Hükümeti'nin istifası üzerine İstanbul'daki başta Jandarma Kumandanı, Polis Müdürü ve Belediye Başkanı olduğu halde, bütün askerî ve sivil erkan Refet Paşa'ya gelerek, Ankara'ya bağlılıklarını bildirmeleri Vahidettin'in durumunu daha da karmaşık bir hale getirmişti¹⁰.

İstanbul'dan alınan istihbarat raporlarından anlaşıldığına göre, saltanatın ilgasından hemen sonra sarayda hanedan mensupları arasında devamlı toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca Sarayla İngiliz ve Fransız temsilcilerinin görüşmelerinin sıklaştığı da anlaşılmaktadır. Vahidettin'in kaçışına kadar sıkça tekrarlanan bu gö-

5 Gentizon, a.g.e., s. 27-29. Bu görüşme sırasında Refet Paşa selamlık resmi dışında padişahın dışarı çıkmamasını ve sarayda da kimseyle görüşmemesini söylemiştir (İbnülemin Mahmut Kemal İNAL, Son Sadrazamlar, 4. Cilt, s. 2097-2098). Felah Grubu 29.10.1922 tarihinde gönderdiği raporda Refet Paşa'nın saraya giderek Vahidettin ile 2.5 saat görüştüğünü ve Harbiye Nazırı Ziya Paşa'nın İstanbul Kabinesi tarafından Ankara'ya görüşmek üzere gönderileceğini haber verirken, 2 Kasım'da da Fevzi Paşa, Refet Paşa'dan görüşme hakkında kendilerine bilgi verilmesini istiyordu (ATASE Arşiv 1/4283, Kl. 1684, Dos. 39(436), Fh. 6, 6-1)

6 Nutuk C. II, İst. 1981, s. 691 vd.; Cebesoy, a.g.e., s. 132.; İbnülemin, a.g.e., s. 1742.

7 M. Kamran ARDAKOÇ, Hilafet Meselesi, İst. 1955, s. 11

8 ATASE Arşiv 1/4283, Kl. 1684, Dos. 39 (436), Fh. 9-11; İbnülemin, a.g.e., s. 1742

9 İbnülemin, a.g.e., s. 1742.

10 Cebesoy, a.g.e., s. 134

rüşmelerde İngilizlerin O'na BMM'nin kararını kabul etmemesi ve gerekirse Britanya Hükûmeti'nin yardım edeceği teminatının verildiği anlaşılmaktadır.¹¹

İngilizler bir taraftan Vahidettin'e vaat ve telkinlerde bulunurken, İstanbul içindeki muhaliflerden yurtdışına kaçmak isteyenler için Trakya'da kaçış merkezleri temini, pasaport sağlanması ve İngiliz Sefaretine sığınanların gemilerle ülke dışına çıkarılması gibi işlerle de uğraşıyorlardı¹².

Elde edilen istihbarattan öyle anlaşılıyorki, bu sırada İstanbul Rum Patrikhanesi'nde de son gelişmelerden dolayı bir bunalım yaşanmış, Rum Ortodoks Cemaat, Patriklerini, kendilerini uçuruma sürüklediği için suçlamaya başlamışlardı¹³. Yunanistan'da yayınlanan Rum Gazeteleri ise Türkiye'de son alınan kararların eskiden düşünmeye bile cesaret edilemeyecek tarihi adımlar olarak nitelendirilirken bunların ülke içinde mutlaka bir karşı harekete sebep olacağını da savunuyorlardı¹⁴.

Artık İstanbul ve belki de memleketin birçok yerinde Vahidettin'in memleket dışına çıkmasının bu meselenin kökünden halli için en az riskli veya en uygun yol olacağı kanaati yerleşmeye başlamıştı. Nitekim, İstanbul gazetelerinden "Yeni Şark"ta 7 Kasım 1922 tarihinde Vahidettin'in çekilip gitmesi gerektiğine dair bir yazı yayınlanmıştır¹⁵.

Bu arada iki İngiliz Bölüğü Vahidettin'i korumak amacıyla Saraya yerleştirilirken, 6 Kasım 1922'de İngiliz Sefiri ile Vahidettin'in yaptığı uzun süren ve yanlarına kimseyi almadıkları için neler konuştukları hakkında kesin bilgi verilemeyen görüşmede, muhtemelen Vahidettin'in bundan sonraki durumu ve kaçışı hakkında fikir alışverişinde bulunulduğu zannedilmektedir¹⁶. İngilizlerin bu hususta başka bir teşebbüsü de General Harington ile Baş Tercümanı Ryan'ın hazırladıkları ve TBMM'nin Saltanat ve Hilafeti ayırıp, bunlardan saltanatı ilgaya yetkili olmadığını ifade eden bir beyannamedir¹⁷.

11 ATASE Arşiv 1/4283, Kl. 1684. Dos. 39 (436), Fh. 9-11, 17, 17-1

12 a.g.a. 1/4283, Kl. 1684. Dos. 39 (436), Fh. 17-1, 15, 15-1

13 a.g.a. Fh. 52-2

14 a.g.a. Fh. 14

15 Gentizon, a.g.e., s. 33

16 a.g.a., Fh. 25, 25-1

17 a.g.a., Fh. 27-1. Felah Grubu raporlarında bu beyannamenin Harington ve Ryan tarafından hazırlatıldığı ve padişaha imza ettirildiği yazılmaktadır (aynı yer). "Baş Tercüman Mr. Ryan Türkiye'de çok nefret edilen kimseydi. Amaçları uğruna hainleri ve alçakları kullanan bir entrikacıydı... Anadolu'ya casuslar gönderen yine oydu" (Bilâl N. ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, İst. 1972. s. 321).

İstanbul'da bu beyanname'nin hazırlandığına dair gelen yoğun raporlar Ankara'da bazı şahıslarda haklı olarak ciddi rahatsızlık yaratmış ve Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e bir karşı Beyanname yazılıp gerekli yerlere gönderilmesi teklifini yapmıştır¹⁸. İngilizlerin faaliyetlerinden rahatsız olan bir başka kişi de İstanbul'daki İstihbarat Teşkilatını yönlendirdiği anlaşılan I. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa'dır. Nurettin Paşa bir taraftan İstanbul'un Millî Harekete taraftar ve güvenilir şahıslarına BMM'nin saltanat ve hilafet ile ilgili aldığı kararlara kayıtsız ve şartsız uyacakları ve kabul edecekleri, uygulanması için bütün fedakarlıkları göstereceklerine dair mazbata imzalatırken İstanbul'daki karışık ortamdan İngilizlerin faydalanmasını önlemek için burada daha güçlü bir teşkilat yapılmasını ve kuvvetli bir şahsiyetin bu teşkilatın başına getirilmesini istiyordu¹⁹.

İşte bu ortamda 11.11.1922'de Vahidettin son "Cuma Selamlığı"na çıkmıştır. Bir kaç kişi haricinde halktan kimsenin katılmadığı, Cuma namazı münasebetiyle hutbelerde hiçbir halife isminin geçmediği Muzika Bölüğü'nün bulunmadığı bir kuru ve ruhsuz merasim²⁰ gerek İngilizler ve gerekse VI. Mehmet Vahidettin için tam bir hayal kırıklığı olacaktır²¹.

Artık Vahidettin'in büyük bir ihtimalle kaçacağı anlaşılmaktadır. Nitekim son "Selamlık Resmi"nden sonra General Harington ve General Pelle'nin saray ile görüşmeleri sıklaştıkça²², Padişahın firar ettiğine dair çeşitli rivayetler de yapılmaktadır. Bu rivayetler üzerine Felah Grubu Refet Paşa'ya söylentilere rağmen Padişahın sarayda olduğu ve fakat hazırlıklar yaptığını bildirmiştir²³.

Nihayet, bilindiği üzere 17.11.1922 de VI. Mehmet Vahidettin hayatını tehlikede gördüğü yolunda bir açıklama yaparak İngilizlerin himayesini isteyecek ve bu istek kabul edilerek Malaya adlı bir İngiliz gemisi ile yurt dışına çıkacaktır.

18 ATASE Arşiv 1/4283, Kl. 1684, Dos. 39(436), Fh. 27

19 a.g.a. Fh. 25-1, 25

20 a.g.a. Fh. 23. Nitekim hutbe ve muzika (Nevbet) Türk Devlet Geleneğinde hakimiyet sembolüdür.

21 Gentizon, a.g.e., s. 35; İslam Ansiklopedisi, VI. Mehmet Maddesi, C. 7

22 a.g.a. Fh. 26-1

23 a.g.a. Fh. 16. Bu belgeden anlaşıldığına göre Felah Grubu Padişahın mahremine girecek kadar saray içine de nüfuz etmiştir.